

Hi ha edificis que naixen amb bona estrella i d'altres que tenen mal astre, com els dels pobles petits. Les conselleries els discriminen als pressupostos perquè no els consideren importants, i l'església catòlica no vol fer-hi res esperant un enderrocament gratuït.

Si les pedres pogueren plorar

Podríem dir que tota aquesta història va començar el 1748 a Montesa, quan un fort terratrèmol va somoure les terres de la comarca de la Costera enderrocant, entre altres, la majoria dels edificis històrics. Va ser la primera vegada que van entrar ganes de plorar a les pedres valencianes. Avui, més de 200 anys després, molts d'aquells edificis encara conserven les seqüeles de la catàstrofe, i hi hem d'afegir el deteriorament produït pel pas del temps i una guerra civil, que no és qualsevol cosa. Però tots aquests danys tenen una justificació lògica, ningú pot impedir un terratrèmol i els excessos en temps de guerra són incontrolables. El que no s'explica de cap de les maneres és la manca de conscienciació que ha caracteritzat els governs municipals i autonòmics. Avui dia gran part del patrimoni històrico-artístic del País Valencià està molt descurat o a punt de caure; no hi ha comarca que no tinga exemples de restauracions fetes sense cap plantejament històric previ, no hi ha cap poble que tinga tots els edificis històrics en bon estat. Tot això perquè a la Conselleria de Cultura de la Generalitat valenciana la totalitat dels ajuts econòmics es destinen a altres monuments considerats de major importància, com si les pedres d'aquests edificis no tingueren història.

"Tota la vida arreplegant per al campanar..." El 1936

l'església de la Mare de Déu dels Dolors (segles XVI-XVII) del Genovès es va convertir en Casa del poble, el comitè republicà va col·locar en l'altar major els retrats de Lenin, Marx i Pablo Iglesias. Durant la guerra va ser visitada per l'escriptor Joan Sales, que la va nomenar en l'obra *Cartes a Màrius*.

Després de la guerra es va

Gran part del patrimoni històric del País Valencià està totalment abandonat i en perill d'enderrocament.

recuperar l'ús litúrgic, les famílies benestants van donar una imatge, Simeón Pellicer —aleshores rector del poble— es va encarregar de la decoració i van obligar els llauradors a destinar una part de la collita per restaurar el campanar. Però la reposició mai es va dur a terme, és més, va caure la part de dalt. Encara se sent alguna veu que remuga: "Tota la vida arreplegant per al campanar i mai s'ha fet res".

Un dels rectors que va passar pel poble als anys 60 va tenir la

idea de construir una església nova per poder acollir tothom. Amb l'alcalde es va arribar a l'acord d'enderrocar el palau dels Fenollet per construir en el solar resultant la nova parròquia. Però desavinences entre el rector i l'alcalde van impedir que el projecte es duguera a terme. En la dècada dels 70, església i ajuntament van signar un pacte pel qual aquest segon donava a la institució eclesiàstica el solar del palau dels Fenollet; a canvi, l'església cedia el solar resultant de l'enderrocament de la parròquia antiga.

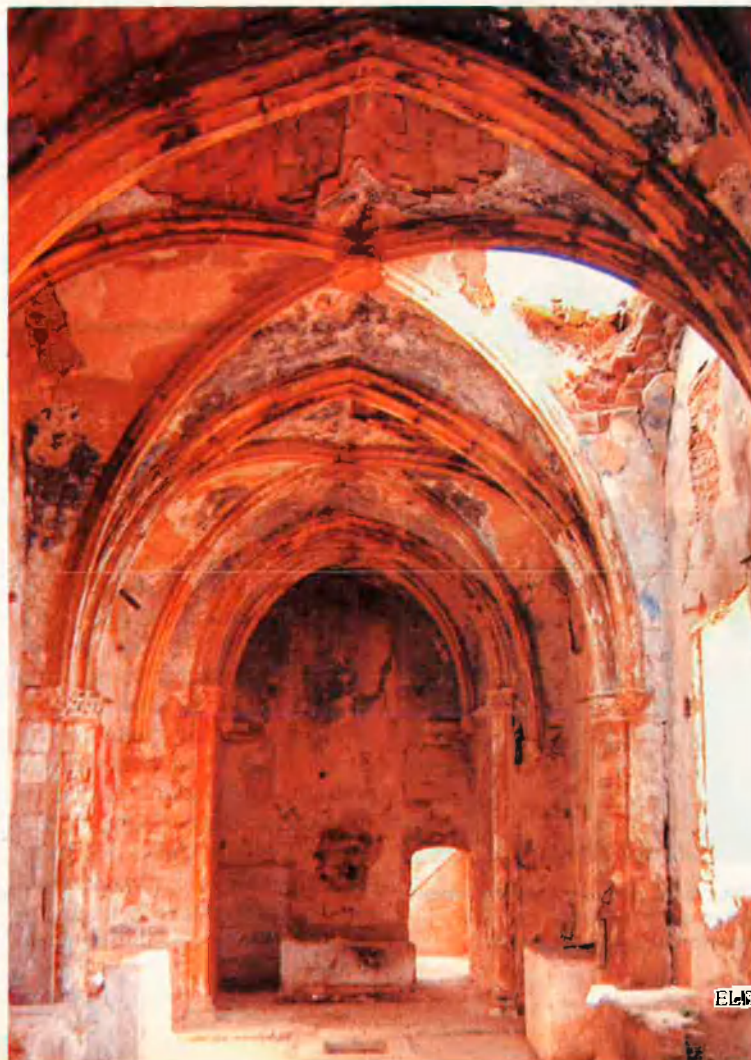
Amb l'arribada de la democràcia els pobles van redactar els plans generals d'ordenació urbana (PGOU) o, com en el cas del Genovès, unes normes subsidiàries. L'ex-alcalde del municipi (UV) va traure l'església antiga dels esmentats plans i quedava així totalment desamparada. El temps va passar i el deteriorament també però l'església catòlica, propietària del polèmic edifici, mai va prendre cap tipus de mesures preventives tot i que la necessitat era més que evident. Només l'Associació Cultural i Esportiva 9 d'Octubre es va preocupar per un monument històric modest, si es vol, però que representa la part més important del patrimoni històric del municipi. Va iniciar una campanya per intentar salvar-la: es van arreplegar signatures, van vendre làmines, van escriure a l'arquebisbat de València i van assistir a plens municipals. En un d'ells es

va arribar a l'acord de desacralitzar l'església perquè passara a titularitat pública però l'arquebisbe no va respondre. Amb un manifest de l'esmentada associació es va aconseguir trencar el silenci però del mutisme es va passar a la negació: "Nosaltres necessitem aquell local per desenvolupar l'acció pastoral", va respondre l'església. Vet aquí la paradoxa.

Ara per ara l'església nova ja s'ha construït; l'antiga continua sent propietat de la institució eclesiàstica, que espera que l'ajuntament enderroque gratuïtament l'edifici (una obra que costa com a mínim tres milions de pessetes). Inevitablement el temps passa i els danys augmenten a un ritme perillós, si l'església cau s'endurà amb ella les cases veïnes i aleshores a més de les pedres també ploraran les persones.

Negligències humanes. Hi ha casos en què s'han pres mesures per restaurar els edificis però tot i així la cosa ha anat malament, en aquest cas per negligències

L'ermita del Puig va començar a patir el 1910, quan van marxar els darrers ermitans. Amb la pujada del Partit Popular a l'ajuntament de Xàtiva l'edifici s'ha quedat sense l'ajuda que els socialistes li havien destinat. (Fotos: Arxiu)

LINA CASANOVAS

ARXIU / RAFA GIL

Les alqueries també han estat considerades patrimoni menor. La majoria d'elles, com l'Alqueria del Pi, a l'Horta, continuen abandonades a la seua sort.

humanes, pel factor humà diria Graham Green. És el cas, per exemple, del palau dels Milà i Aragó, a Albaida (Vall d'Albaida). Allí van viure els llinatges dels Vilaragut, dels Milà i Aragó i dels Orense, barons, comtes i finalment marquesos d'Albaida. El palau va ser construït entre els anys 1471 i 1477 amb un estil renaixentista amb afegits barrocs. Els materials emprats són fàcilment degradables pels efectes de l'erosió i el seu estat ha empitjorat veloçment, sobretot després de l'incendi de la torre de ponent l'any 1986 que posteriorment en va afavorir l'enderrocament.

L'edifici va ser propietat privada fins el 1992, quan el va adquirir l'ajuntament del municipi (PSOE) per una quantitat irrisò-

tatades en les obres de desenrunament del palau. No hi havia per menys: els trespols amb decoració renaixentista havien desaparegut, el sostre amb voltes d'aresta de la sala del segon pis de la torre central s'havia ensorrat, el mur de pedra tallada juntament amb les finestres i portes antigues de pedra que hi havia en el nivell superior havien estat enderrocades, també foren destruïts dos arcs ogivals de traça gòtica corresponents als segles XIII-XIV, no es van fotografiar les pintures barroques que aparegueren una vegada enderrocats l'arc de la pujada a l'església, ni es va realitzar una supervisió a peu d'obra per part d'un arqueòleg. El pecat es fa més gran quan es té en compte que el palau i la plaça estan declarats monuments històrico-artístics estatals. Les obres es van desenvolupar sense cap supervisió ni seguiment i l'edifici es va "restaurar" a cops de pala mecànica.

El pitjor de tot és que plou sobre mullat i que aquesta actuació negligent no és un fet nou ni aïllat. Hi ha dos tipus de restauracions: una barata i ràpida, i una segona feta amb lupa i correctament pressupostada. En el cas del palau d'Albaida es va optar per la primera opció, tot i que la complexitat de l'edifici evidenciava la necessitat de la segona. Quan els diners pressupostats (40.846.326 ptes.) es van acabar la restauració es va aturar. Ara, amb el Partit Popular a l'administració, aquella partida del pressupost destinada al palau dels Milà i Aragó no s'ha renovat. Hi ha qui parla de venjança política perquè el PP mana a la pràctica totalitat del País Valencià però no a Albaida ni a la comarca. El cas és que si les pedres ploraren tots aquests edificis d'història s'haurien convertit en fonts d'aigua salada.

'Salvem el Puig'. L'ermita del Puig va començar a anar-se'n en orris quan el 1910 es va quedar sense ermitans. Construïda en els segles XIV-XV al cim d'una muntanya màgica que duu el

Hi ha dos tipus de restauracions: una feta amb lupa i una altra barata i ràpida, que és la que se sol aplicar en la majoria dels casos.

ria. Gràcies a les accions de la corporació municipal la Conselleria de Cultura de la Generalitat, encara del PSOE, va iniciar un projecte de rehabilitació pressupostat en gairebé 41 milions de pessetes. Tot i la complexitat arquitectònica de l'edifici no es va fer cap estudi històric abans que s'iniciaren les obres. Al poc de temps van arribar les primeres queixes: el 9 de desembre de 1994 va entrar a l'ajuntament un escrit signat per l'Associació Cultural La Morca i els partits polítics PP, Gent d'Albaida, Esquerra Unida i Unitat del Poble Valencià (UPV) d'Albaida en el qual es denunciaven la negligència i manca de sensibilitat cons-

mateix nom va perdre les poques coses de valor que li quedaven quan abans de la guerra uns lladres es van endur els retaules i les joies de la Mare de Déu. Durant la guerra civil va ser saquejada i usada com a lloc de vigilància antiaèria. Es va acabar el conflicte bèl·lic però l'ermita no es va restaurar, ni tampoc totes aquelles que havien estat danyades durant els combats. Fet curiós si es pensa que el que s'acostava era un règim ultracatòlic i ultraconservador.

El problema torna a estar en els diners: l'església n'és la propietària –concretament la parròquia de sant Pere de Xàtiva– no té diners suficients per restaurar un edifici que es troba en un estat de ruïna tan avançat. S'hauria d'arribar a un acord en què quedara ben clar qui sufraga la restauració i l'ús posterior que se'n farà.

Abans de les eleccions l'ajuntament xativí i l'església van fer un pacte que encara no s'ha signat. L'església cedeix la propietat de l'ermita a la casa consistorial amb tres condicions: en primer lloc, la restauració de l'edifici; en segon, el fet que la parròquia de sant Pere –actual propietària– pugui usar l'ermita, sobretot amb fins religiosos; i, en darrer lloc, assegurar que l'ús que farà l'ajuntament no anirà mai en contra de les tradicions, la moral i la religió catòliques. Això restringeix en gran mesura l'ús de l'edifici; es poden fer concerts de música clàssica però no de jazz, per exemple.

La dificultat ara està en el fet que l'ajuntament de Xàtiva ja no governa el PSOE, sinó el PP que ha paralytitzat tota iniciativa. El projecte de restauració està fet i també pressupostat, només cal donar l'ordre. Decisió que el nou govern municipal no pren.

Com en el cas de l'església del Genovès les associacions culturals 9 d'Octubre, Amics de la Costera, l'Almodí i AFSA (Associació Fotogràfica Xativina) han iniciat la campanya *Salvem el Puig* recollint signatures, fent pins, cartells i enganxines, orga-

En moltes ocasions són associacions populars les que han de vetllar pel patrimoni davant la indiferència dels governs.

ARXIU

nitzant una romeria... En un futur tenen previst preparar una projecció de diapositives, un encontre de pintors i la presentació d'un llibre sobre la història del Puig de l'historiador Josep Lluís Cebrian.

L'acord a què van arribar la parròquia de sant Pere i l'ajuntament de Xàtiva es va inspirar en el de l'església de sant Agustí, també a Xàtiva. El campanar d'aquest ex-convent de frares agustins es va enfonsar fa cinc anys; va ser un autèntic miracle que no morira ningú aquell 18 de gener de 1990 perquè el campanar va caure a les 10 del matí, una hora abans centenars de xiquets havien passat per sota per arribar al col·legi Taquígraf Martí. L'acord que havien pres consistia en la cessió d'un solar a l'església a canvi que l'ajuntament tinguera la propietat de l'edifici. Totalment restaurada sant Agustí es va convertir en auditori de música però des que el PP va entrar a la casa del poble ja no s'utilitza: males condicions acústiques, argumenten.

El problema principal de Xàtiva és que hi havia molt de patrimoni històric-artístic per apanyar. Tot i que se n'ha restaurat bona part encara hi ha exemples denunciabls: els retaules de

El convent de sant Domènec. Només en queda l'església; la resta de l'edifici es va enderrocar perquè l'ajuntament volia construir en el solar que ocupava una casa de la cultura.

La parròquia del Genovès. És propietat de l'església catòlica, que es nega a cedir-ne la propietat argumentant que la necessita per desenvolupar l'acció pastoral, però tampoc no la restaura.

RAFA GIL

El palau dels Milà i Aragó d'Albaida es va quedar sense uns trespols renaixentistes, sense un mur de pedra tallada, sense dos arcs de traça gòtica... Els manobres ho enderrocaren després d'haver començat la restauració.

l'ermita de sant Feliu, un edifici gòtic de l'època de la reconquesta que el rei Jaume I va citar en la seua *Crònica*, estan molt malament; el Palau —edifici de l'època del papa Calixt III— tot i estar fet i pressupostat el projecte de restauració encara no s'ha mogut ni una sola pedra; a l'ermita de sant Josep (segles XVIII-XIX) només s'han reparat una miqueta les teulades; a l'interior de l'antic hospital de la ciutat s'ha aixecat un claustre de formigó on abans no hi havia hagut mai cap cosa semblant sinó una font amb pei-

xos i plantes. Aquest és un cas que demostra que les restauracions haurien de ser reversibles, d'aquesta manera sempre hi hauria solucions possibles.

A la recerca del sant Graal.

El monestir de Montserrat és el símbol de com un edifici en un estat de ruïnes molt avançat es pot recuperar. En la guerra del Francès (1808-1814) els francesos el van saquejar de cap a peus convençuts que entre les seues parets es trobava el sant Graal. Va estar molt de temps en ruïnes, tant que va merèixer el plany de Jacint Verdaguer al poema *Destrucció de Montserrat*. Finalment, la burgesia catalana se'n va fer càrrec de la rehabilitació de l'edifici i va costejar la restauració.

Al País Valencià no existeix una llei de patrimoni cultural pròpia. La regulació depèn de la Llei de Patrimoni Històric estatal de 1985.

RAFA GIL

El problema al País Valencià és que la preocupació pel patrimoni ha estat molt tardana, de deu anys cap ací. Hi ha obres en un estat de degradació irreversible. La majoria d'edificis restaurats són els de la costa. A Catalunya hi ha una visió del patrimoni històrico-artístic diferent: si al Principat es restaura pensant en mantenir viva la memòria dels avantpassats, al País Valencià es fa pensant en el turisme. Per una altra banda, els historiadors coincideixen quan afirmen que al País Valencià mai no hi ha hagut com al Principat una burgesia nacional que es preocupara de les coses pròpies, la poca burgesia valenciana que ha existit sempre ha mirat cap a Madrid.

Un altre apartat és la qüestió jurídica. A Catalunya existeix des del 1993 una llei de patrimoni cultural que preveu entre d'altres aspectes els tipus de béns que integren el patrimoni cultural català i en defineix les categories de protecció. Al País Valencià es regeixen per la Llei de Patrimoni Històric de 1985 que van promulgar les Corts a Madrid. A la llei dictada per la Generalitat de Catalunya es diu que el govern de la Generalitat ha de reservar als pressupostos de les obres públiques una partida mínima de l'1% per invertir-la en la conservació de béns patrimonials, una mesura que el Govern valencià va aprovar a penes el 2 d'agost passat.

Més interrogants sense resposta. El poble de l'Olleria no podia ser l'excepció. Al segle XVI els frares dominics van construir un convent, el de sant Domènec, del qual ara només queda l'església. El convent va ser usat durant molt de temps com a quarter de la Guàrdia Civil fins que aquest es va traslladar als afores del poble. Aleshores l'ajuntament (PSOE) va decidir enderroc-lo per construir una casa de la cultura. Com a resultat, l'edifici de l'església es va ressentir molt. Per evitar un deteriorament major es va iniciar un projecte de restauració, en aquest

cas sí, finançat per les autoritats eclesiàstiques del poble —que van hipotecar la casa badia, vivenda del rector— i pel municipi. Es van fer rifes, loteries, la banda municipal i el grup de teatre van actuar per arreplegar diners. El Col·lectiu l'Olla, una associació cultural, va filmar i fotografiar l'edifici amb la intenció de conscienciar el poble, tot i que no va caldre perquè la gent ho estava des del primer moment.

On abans hi havia el quarter de la Guàrdia Civil ara hi ha un edifici horrible, inacabat, amb unes torres de moros i cristians a les quals ningú no troba el sentit estètic. Ningú no s'explica per quina raó l'ajuntament va haver d'enderrocar el convent per construir una hipotètica casa de la cultura que s'haguera pogut aixecar en qualsevol altre lloc.

El del convent de santa Maria de la Valldigna, a Simat, és un altre cas en què les iniciatives preses s'han paralytitzat amb el canvi de govern a la Generalitat. Fins el 1991 l'edifici va estar en mans privades; aquell any es va expropiar, la Conselleria va pagar 232 milions pel monument però ja era massa tard, estava molt deteriorat. Es va planificar un pla director de restauració desglossat en tres fases: la primera, centrada en la restauració del sostre i del campanar; la segona consistia en una excavació del menjador i, finalment, l'excavació del claustre major. Avui dia l'estat més lamentable és el de les capelles però sembla que no és suficientment dolent perquè el PP renove la partida de 100 milions que s'havia apartat al pressupost per restaurar el monestir. Tampoc s'ha creat cap organisme, un patronat, que vetlle pel curs de les obres; en aquest cas les negatives van venir per part de les dues conselleries, del PSOE i del PP. El nou govern només ha arribat a un conveni amb la Ford: l'empresa ha donat cinc milions per restaurar i desenrunar el palau de l'Abad. Un acord que no és de cap de les maneres criticable però s'ha de constatar que hi ha altres prioritats molt més ur-

**Els ajuntaments
només intervenen
quan no hi ha
més remei, quan
algun edifici
amenaça una
ruïna perillosa per
als vianants.**

gents a santa Maria de la Valldigna.

Els casos són infinits: la façana que es va construir a la torre de Canals, perfectament restaurada, pot ser qualificada de surrealista si es té en compte la història i l'estil arquitectònic del monument; el monestir de la Murta a Alzira; la cartoixa de Valldecris a Altura; el castell de Montesa, la meitat del qual és a les cases del poble donat que la gent va anar furtant les pedres per construir les vivendes particulars; el pla de restauració del monestir de sant Miquel dels Reis va tardar cinc anys a aplicar-se per falta de pressupost i de coordinació. La majoria de les alqueries de l'Hor-

ta són a punt de caure donat el grau de deteriorament tan elevat a què han arribat. La majoria són de propietat privada, bona excusa per a les autoritats que podrien prendre algun tipus de mesura obligant els propietaris a restaurar-les. O les torres de defensa aixecades al llarg de la costa catalana (construïdes entre els segles XIV i XVI per la Corona d'Aragó), totes elles amb greus problemes de conservació.

En la majoria de les ocasions, els ajuntaments només intervenen quan no hi ha més remei, és a dir, quan algun edifici amenaça una ruïna perillosa per als vianants, de la mateixa manera que l'església antiga del Genovès. Són coses mal fetes amb un somriure, costos que hauria d'assumir la Generalitat, projectes que s'haurien de programar sense necessitat de cap protesta i pressió populars. No estaria de més que les pedres pogueren parlar, que pogueren vessar gotes d'aigua salada. Deixar morir aquests edificis és silenciar per sempre més la veu d'uns avantpassats farcits d'història que tot i ser de pedra també són humans, també ploren quan algú els fa mal. Si els còdols ploraren les terres valencianes ja s'haurien inundat.

Al palau dels Milà i Aragó es van realitzar obres de restauració fins que els diners pressupostats per la Conselleria de Cultura socialista es van acabar. El govern popular no ha volgut renovar les ajudes.

Caterina Úbeda